

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

18

188. Mt. Van Gogh

四

74

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ԿՈԽԸ.

1880 - The Fifteen

ՆԱՐԵԿ

四庫全書

Մեր նշանականը Կուսակցութիւնների ծառ-
փումք Ապագաս. ժողովուրդ: Մեր աշ-
խարհայեացքը: Սօցիալիստների փոքրերը:
Ազգային դադախարը: Հ. Յ. Դ. ս. դ. հ.
ս. յ. չ. ժ. կ. Վերջաբան:

300

900

1640-53

1919 p.

329(44.925)

300
1650-55

ՆԱՄԱԿ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻՆ

Ժամանակ առ ժամանակ ամեն մարդուն մէջ մեծ
ցանկութիւն է առաջ գալիս խօսիլու, ուրիշներին յայտ-
նելու այն բոլոր մաքերը, որ տանջում է իրան:

Այսօր հս զրիչ եմ վերցնում հայ ժողովրդին
զրելու այն նամակս, որպէսզի յայտնեմ ժողովրդին
այն բոլորը, ինչ որ մտածում եմ:

Մեր ժողովուրդը պատերազմի ժամանակ շատ
զուլումներ կրեց, շատ տառապեց: Աւելի շատ սար-
սափներ առաջացան, երբ Ռուսաստանում յեղափո-
խութիւն եղաւ. գա վերց վար տակն ու վրա արեց
ժողովրդների կեանքը և մտածողութիւնը. ջրի երես
բարձրացան մինչեւ այդ տիզմի մէջ մրափող էակները.
զրանք և տնօրինեցին ժողովրդի բաղդը. բոլշևիկները
ուսնատակ ամին ամեն սրբութիւն, դժողը դարձրին
կեանքը. ճարպիկները շարունակեցին խարել, կեղե-
քել. հին չարչիներին ու վաշխառուներին միացան
նոր սպեկուլիանտները և գաղափարական ափերիստ-
ները. Միամիտ հայ ժողովուրդը, մանաւանդ աշխարհ-
քից բէխարար հայ գիւղացին, կթու կով էր այդ հին
ու նոր թալանչիների ու խարերաների համար: Բացի
սովորական հասարակ թալանչիներից կան և գաղա-
փարական թալանչիներ. զրանց համն էլ է տեսել հայ
ժողովուրդը: Դրանք բոլորը խօսում էին ժողովրդի
անունից, նրանք իրենց բերնի ծամոն են զարձրել
հայ աշխատաւոր դասի պաշտպանութիւնը, բայց այդ

74-Ահ 92

նոյն մալդիկ անխզմարար ռանատակ հն տալիս աշխատաւորների շա՛լը, շահագործում են նրա միանութիւնը և անգրագիտութիւնը:

Եաւ երկար կը լէնէր նրանց արածները մէկ-մէկ թվել:

Ես ուզում եմ այս նամակով պատմիմ Հայ Ժողովրդական Առաջնակցութեան մասին, որպէսզի ըոլորն էլ կարգան և իմանան, որ Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւնը նոր է սկսել գործել, զես շատերը ծանօթ չեն նրա ծրագրին ու գործունէութեանը, նրա հետ միաժամանակ պիտի պատմիմ թէ Բնչ են միւս կուսակցութիւնները:

I

Մեր նշանաբանը

Ամեն բան ժողովրդի համար,
ամեն բան ժողովրդի մէջոցով:

Ահա մշտապէս այժմէտեական այն նշանաբանը, որ կարող է ունենալ ժողովրդասէր մի կուսակցութիւն:

Այս նշանաբանով առաջին անգամ հայ կեանքում հանդէս էինաւ Քրիսոր Արծրունին, նրա օրագրային հրապարակախոռութիւնը տարածեց այս նշանաբանը, բովանդակութիւն տուեց և մի ամբողջ զպրոց ստեղծեց: Նրանից յետոյ Ալ Քալանթարը մեծ հմտութեամբ զարգացրեց այդ զպրոցը, հնչիւն նշանաբանին և խօսքին զուգընթաց առաջ տարաւ և դրանց գործնական կիրառումը հայ իրականութեան մէջ, ձեռնար-

կեց գիւղատնտեսական կատարելագործված փորձերին և ժողովրդի մէջ ինքնազիտակցումի գործը առաջ տարաւ: Ովկ կարող է մոռանալ այդ Ժողովրդասէր աշխատանքները, որ անխստվ կատարաւմ էր Քալանթարը իր դպրոցի հետ՝ հայ խոպան գիւղացիութեան մէջ: Այս նշանաբանը, 47 առարինների ընթացքում, որը օրին, կրկնեց «Մշակ» լրագիրը, որ և համոզեց հայ ժողովրդի վերին խաւերին այդ նշանաբանին խնարհուել և միացընց իրարից անջատուած հայ ժողովրդի տարբեր հատուածները:

Այս նշանաբանն էր այն միաւորող շղթան, որ իրար մօտեցրեց հայ աշխատավորին և մասւրստկանին, գիւղացուն և վաճառականին և սկիզբ դրեց Հայ Ժողովրդական կուսակցութեան, այդ նշանաբանով են ոգեսրում ժողու կուսակցութեան բոլոր անդամները:

II

Կուսակցութիւնների ծագումը

Ժապավորով իր անվիրջ կարիքներով տարբեր ժամանակներում առաջ է բերել և այդ կարիքները ամոռող, նրանցով տանջուող մարդկանց խմբեր: Այդ մարդիկը միատեսակ չէին հասկանում ժողովրդական կարիքները և միատեսակ միջնորդներով չէին տշխատում թեթեացնել մասսայի տառապանքը... Այս մասսան յօրատես տառապել է և օրահոնջ է զգացել լաւագոյն զբութեան:

Ժողովրդական գործիչները միատեսակ չմտածելով և ունեցել են տարբեր զործելաձեներ, այլպիսով

առաջացել է նրանց շերտաւորումը համախոհների հետ խմբակցելը և հակառակ մտածողներից անջատուելը:

Այս նկատուել է դեռ շատ հին ժամանակներում, մարդկութեան պատմութիւնը իր ներքին բովանդակութեամբ, եթէ մի կողմը թողնենք ազգերի և պետութիւնների կոփեանը, ներկայացնում է իրար հակառակ խմբակցութիւնների մենամարտ:

Հայոց պատմութիւնը լի է այդպիսի ներքին մենամարտների նկարագրումով: Ցիշեցէք հոչակառոր վարդանանց պատերազմը, որի ժանրազնին ուսումնասիրութիւնը ապացուցանում է, որ դեռ Վ-րդ գարում հայութիւնը բաժանուած է եղել իրար հակառակ տեսութեան խմբակցութիւնների՝ ա. մենամարտի կողմանակիցները և բ. համաձայնութեան, հարկանների հետ հաշտ ապրելու պահանջը զնողները: Մեր հին տենդենցիող պատմագիրները, որոնք մեծ մասում եղել են մի խմբակցութեան կողմանակից, դաւաճաններ են յայտարարել միւս խմբակցութեան պարագլուխներին: Նոր դարերի հայոց պատմութիւնը նոյնպէս առատ է այդպիսի հատուածներով: Միայն մի նշանակալից երեսյթ կայ, որ պէտք է ընդգծենք հայ քաղաքական հոսանքների մասին խօսելիս, դա դասակարգերի նսեմացումն է հայ կեանքում, աւելի ճիշդ, դասակարգային կռուի բացակայութիւնը:

III

Ապադասակարգային ժողովուրդ

Դեռ վարդանաց պատերազմի ժամանակ հայոց ներքին կեանքում նկատվում էր կուսակցութիւնների

գոյութիւնը, բայց այդ կուսակցութիւնները հիմւած չէին ժողովրդի այս, կամ այն դասի վրայ: Եթէ Վարդան Մամիկոննեանը հակառակ էր վասակ Սիւնուն, այդ ոչ թէ այն պատճառով, որ Վարդանը ցոհմօկցրատ» էր—այսօրուայ տերմինով—աշխատաւոր շահերի պաշտպան, իսկ Վասակը «բուրժուազիայի»՝ այն ժամանակվայ ազնուականութեան: ոչ. երկուսն էլ միատեսակ ձգտութներ ունէին՝ սկաշտպանել և պահպանի հայերին, երկուսն էլ միստեսակ ազնուական ծագութն ունէին, երկուսի շուրջն էլ համախմբուած էին համախոններ՝ մէկի շուրջը շատ, միւսի շուրջը քիչ: Վ-րդ զարում, երբ նախարարութիւնները՝ Փէօդալներն էին իշխում Հայաստանում, այն, զասակարգեր գոյութիւն ունէին, բայց այդ զասակարգերը հակուննեաններ չէին միմիանց. պատմութիւնը մեզ ոչինչ չէ ասում այդ մտսին հայութիւնը իր քաղաքական աշխարհայցողութեամբ դեռ այդ գարերում բաժանուած է եղել խմբերի. Վարդանի կուսակցութիւնը, որի առաջին շարքում կանգնած են եղել լրերականները—պայքարը էր մղում հայութեան անկուխ գոյութեան համար. Վասակի կուսակցութիւնը, որի մէջ նոյնպէս եղել են նոգեւորականներ, նոյնանման պայքար է մղել հայութեան պահպանման փորձոնքներից ազատելու համար: Այս երկու խումբն էլ եղել են ապադասակարգային:

Այդպիսի բնոյթ ունին և հայ ժողովրդի յետագայ ներքին պայքարները, ժողովուրդը, որպէս այդպիսին, իր ամբողջութեամբ մասնակցել է այդ պահ-

Նարներին, բռնելով այս կամ այն կողմը, դաստկարգային բաժանումը չէ ակօսել մեր ժողովուրդին, Մինչ իսկ վերջին կէս դարում, Եւրոպական մտահոսանքը բրի աղդեցութեան տակ առաջացած կուսակցութիւնները իրադէս եղել են ապադասակարգային, վեցրէք Արմենականների, Հնչակեանների և կամ Դաշնակցականների պատմութիւնը, այդ կուսակցութիւնները, որոնք եղել են գերազանցօքէն ազգացին, իրանց շարքերում ունեցել են ամեն դասի, խուժի և արհեստի մարդիկ, այդ երեք հին կուսակցութիւնների մէջ էլ հայ վարժապետի և գիւղացու կախքին աշխատել և աշխարհավայրերն են գնացել և վաճառականը, և վարդապետը և բանուորը:

Այս երեսի պատճառը պայմանաւորվում է հայութեան քաղաքական անսպասութեանը կեանքով, վարդանց պատերազմից յետոց Հայաստանը ընկնում է հարեւան հզօր պետութիւնների աղդեցութեան տակ. Բազրատունիների և Ռուբիններների թագաւորութիւնը կարձատել էր և կըսում էր մասնաւոր բնոյթ. քաղաքականապէս հզօր հարեւանները, նրանց հետ և քաղաքական ունի կերպարանքից զուրկ հրասակները երկար դարերի ընթացքում անթիւ տառապանքներ հասցրին հայերին: Միայն այսօր չէ, որ հայութիւնը ենթակայէ սար ափելի դուլումին, միայն այսօր չէ, որ հայութեան մեծագոյն մասը տեղահան եղած օտար հորիզոնների տակ, տառապաւմ և ոչնչանում է անհայ անջուր և անօթեան: Այդպիսի գուլմաններ, զուցէ հաւասար պյօրուայթափին, եղել են և անցեալում...

Եւ այդ զուլումը զամափարակել է հայ ժողովուրդը, իրար է խառնել բոլոր գոսակարգերը, ըստեղծել է միայն մի դասակարգ, առապապուր հեծող հայութիւնն եթէ այսօր մի շարք հայեր տարբերվում են միւսներից իրանց հարատութեամբ, գա լոկ մի պատահմունք է, գիպուածի խաղ այսօրվայ հարուստը հայ իրականութեան մէջ վաղը աղքատ է, և հակառակը, զըամի շատ, կամ քիչ ունենալը, կամ թնչպէս Կ. Մարկոսն էր ասում «Փողամանի մեծութեամբ ի փոքրութեամբ չէ պայմանաւորում մի որեւէ զասակարգ, զրա համար պէտք է ուրոյն. զասակարգային աշխարհայեացք պետք են հոգու, մաքի, ձգութիւնի և շահի տարբերութիւններ»:

Հայ ժողովրդի խաւերի մէջ չկան այդ տարին բութիւնները, ուրիմն և նրանք սովագասակարգայինն են, զուրկ են դասակարգային միանութիւններից և հետեւապէս անընդունակ են դասակարգային պայքարի: 1)

IV

ՄԵՐ ԱՇԽԱՐհԱՅԵացը

Եւրոպայում քաղաքական կուսակցութիւններն ունեցել են այլ վիճակ, շնորհիւ դասակարգերի, խիստ տարբերութեան, այնտեղ կուսակցական պայքարը

1) Գաղութների հայերին չեն վերաբերվում այս տողերը. ի նկատմ ունինք միայն հայրենիքում քննկուողները.

յենուել է դասակարգային բաժանման վրայ և
ունեցել է խայտարդետ, բայց զրեթէ միատեսակ
վախճանով մի պատճութիւն։ Սօցիալիստական աշ-
խարհայեացքը, իր հրապուրիչ հեռանկարներով, վերջին
պարում բանուորական կուսակցութիւններին տուել է
նոր գունաւորումն և նոր թափ։

Մարդկութեան համախմբուած կենցաղը և գոր-
ծարանային արդիւնաբերութեան ուժեղ զարգացումը
առաջ են բերել զգուների և բարեկեցիկների բաժա-
նումն, և կամ, ինչպէս ասում են՝ կեղեքողների և
կեղեքուղների թշնամի բանակներ։ Կապիտալիստա-
կան իրաւակարգը հարուստ է այդ թշնամի բանակնե-
րի՝ մերթ թոյլ և մեղմ, մերթ ուժեղ և կատաղի
կորիներով։

Այդ կոիւները արտայայտուել են բանուորու-
թեան անտեսական պահանջներով, մասնակի և մա-
սա-սայտական գործադուներով, բոյկուներով, հրապարա-
կական ցոյցերով, տնկարգութիւններով, սպանութեամբ
և հըգէհներով։ Այս բոլոր գործողութիւնների ժամա-
նակ բանուորական դասը, որպէս գրութեան փոփո-
խութեամբ աւելի շահագրգուռած՝ եղել է նախայար-
ձակ և ակտիւ կողմը։ Այդ կոիւները հրբեմն պսակ-
ուել են խաղաղութեամբ կապիտալի և աշխատանքի
նոր դաշինքով, բայց երբեմն էլ, տեղի են ունեցե-
յախուն ցնցումներ, ժողովրդական կեանքի մէջ առաջ
է եկել խառնիճաղանձ զրութիւն, տնաեսական ճգնա-
ժամեր, հանրական կազմակուծումն և այնպիսի անա-

կնկալներ, որոնցից ամենից առաջ մեծապէս տուժել
են բանուորները։

Դասակարգային այս հակամարտութիւններն,
երբ միանում են քաղաքական ազգակների հետ, կազ-
մում են յաւիտենական անարդարութեան և «տիեզե-
ղերական թախիծի» էութիւնը և արդիւնքը։ Այդ մի
հարուստ պաշար է գրական և զեղարուեստական
ստեղծագործումների համար, երբ բանաստեղծի միտքը
և զգայուն սիրտը կերտում են տիեզերական թախի-
ծով համակուած հերոսների դէմքը և ովկորութիւն
են առաջ բերում ընթերցողների և երիտասարդութեան
մէջ։ Շիլերի «Աւագակները», Վ. Հիւզոյի «Թշուառ-
ները», Ահարոննեանի «Խեղճերը» այդ համաշխարհային
վշտի հերոսներն են, որոնք դասուել են կլասիկ գրա-
կանութեան շարքերը՝ ապրում են տարածութիւնից և
ժամանակից գուրս։

Բայց քաղաքական կուսակցութիւնները հեռու
են գեղարուեստական ըօմանտիզմից, մոդի սանտի-
մենտալ և սիմվոլիկ արտայայտութիւնից։ Ամենից
առաջ ոչալ քաղաքականութիւնն է անհրաժեշտ որոշչչը
քաղաքական կուսակցութիւնների։ Բանուորական
հարցի՝ «տիեզերական թախիծի» մի հատուածի վե-
րաբերմամբ, գեմոկրատիկ—ժողովրդական կուսակցու-
թիւնները ունեն իրենց որոշակի տեսակէտը, որ հա-
կառակ է սօցիալիստական խմբակցութիւնների տեսա-
կէտին։

Ինչպէս սօցիալիստական նոյնպէս և դիմոկրա-
տական կուսակցութիւնները հետապնդում են բանուո-

բական հարցի լուծմանը՝ յօդուստ աշխատաւուրնելիք Բայց այդ հետապնդումը ընթանում է տարերը ճանապարհով. և դրանով է սցիալիստական և դիմոկրատիկ իմբրակցութիւնները չեն հաջտված իրար հետ:

Փողովրդական գետությամբ կը տեսակէտով բանուրական հարցը չէ կարելի միանդամից գիւրութեամբ, հիմնաւորագէս լուծեր ինչպէս մտածում են սցիալիստները: Բանուրական հարցը՝ մէկն է այն խնդիրներց, որոնց կանոնաւոր լուծումը հնարաւոր է էվոլյուցիական նաևսպահով, առաջինանական զարգացման եւ հետզիւտէ ելող յաղթանակների շնորհիւ: Միայն այդ կանակով կարելի է թուլացնել, և ոչնչացնել այն օրեկտիվ արգելքները, որոնք խանդարում են բանուրական խնդիր վերջնական ցանկալի լուծմանը: Գրահամար բաւական չէ քաղաքական արտաքին ազատութիւնը, որով այսպէս ոգեստվում են սցիալիստները: անհրաժեշտ է և ներքին հոգեկան ազատութիւնը, մորիւմածածկակերպի անկախութիւնը, բարքերի և զգացմունքների ներգաշնակութիւնը, որպէս զի անհամաների փոխույարաբերութիւնը և հանրական ամբողջական մարդինը չը կարակուեն փոխադարձ առելութեան, անվաստունութեան և նախանձի ժմանրա վէրքերով: Փողովրդավարութիւնը՝ միտնգամայն գէմ է բանուրական հարցի լուծումը կատարել բանի յեղափոխական միջացներով, և յանկարծական թըսիչքներով, որոնք ծնկցնում են միայն յուզում և ցնցում են, վստառութ և ուշացնութ ժողովրդական կուլտուրական կամաց յառաջարկմութիւնը և աշխատաւորնելիք անսահ:

սական դրութեան բարեկաւումը: Այդ պատճառներով և ժողովրդավարութեան տեսակէտով յեղափոխութեան կործունէութիւնը աննպատակոյածար է բանուրական և նման սօցիալական հարցերը լուծելու: Մինչ դիս սօցիալիստական կույտակցութիւնները բանուրական համար օգավում են բանի յեղափոխական միջոցներով, «կորչին բուրժուաները և մասնաւոր սեփականութիւնը» կոչերով: Այդ կոչերը դուք են գտնիս դժգոհներին և ոչկորում են ըսկզբանեան շրջանում, բայց նրանք դատապարտած են միայն անմարմին կոչ մնալու, չառաջացնելով իր բովանդակութեան իրականացումը...

Եթէ յիշենք բոլոր նշանակալից յեղափոխութիւնների պատճութիւնը և աչքի անցկացնենք առանձին սօցիալիստների փորձերը՝ հիմք դնելու իրանց երազած կօմմունիստական իրաւակարգին, կը տեսնենք որ յեղափոխութիւնների շնորհիւ խախտութծ տնտեսական կեանքը նորից վերադարձել է իր նախկին ձանապարհը:

V

Սօցիալիստների փորձերը

Անզիիցի Ռոբերտ Օուէնը, որ համարվում է սօցիալիզմի նախանայիրը, միզնից հարիւր քսան տարի առաջ կործնական քայլեր արեց առանց յեղափոխական ցնցուների՝ ստեղծելու կօմմունաներ, իր ունեցած գործարանները և ամրող հարմատութիւնը բաժան:

նեց իր բանուրներին, տեղափոխուեց Ամերիկա, թէ
բերանացի, թէ գրաւոր սկսեց քարոզել սօցիալիստա-
կան իւր հայեացքները կապիտալիզմը տապալելու,
արդիւնաբերութեան գործը բանուրներին յանձնելով
և նոր ազատ իրաւակարդ հաստատելու ձգտումներով:

Օռէնի օրինակին հետեւեցին մի քանիսը՝
Վիլիամ Ֆրէյ, ուրիշ երկուերեք հոգի: Բայց
որպանց բոլորի ջանքերը՝ կօմմունաները բազմացնել՝
մասնաւոր սեփականութիւնը վերջ տալու և ամեն ինչ
հանրական գարձնելու անյաջողութեան հանդիպեցին,
դրանք կարճատե եղան և հետեւանքներ չթողին.—
կեանքը իր երկաթէ և գաման օրէնքներն ունէր,
որոնցից գուրս գալ չէր կարող:

Այդ սկզբնական փորձերի անյաջողութեան պատ-
ճառները բարդ են և բազմապիսի, բայց ամենից կա-
րևորը՝ ընդհանուր մթնոլորդի՝ աննպաստ ազգեցու-
թիւններից բացի այն հոգեբանական երկոյթն է, որ
նկատվում է կապիտալիստական իրաւակարդից յոդ-
նած, ազատական ձգումներ ունեցող անհատների
մէջ: Դա կազմում է անյաջողութեան ներքին պատ-
ճառը: Այս հասկանալու համար պէտք է ընդունել, որ
սօցիալիզմի իդէալը ինքնին հոգեբանօրէն բացատրելի
մի հակազօր տրամադրութիւն է կապիտալիստական
իրաւակարդի դէմ, տրամադրութիւն, որ յարտե չէ,
ինչպէս առհասարակ բոլոր տրամադրութիւնները:
Մարդկանց ձանձրացրել էր կեանքը երկաթէ օրէնք-
ները, գոյութեան կոռի անողոք պահանջները, ուրիշ-
ներից կախուած լինելը, սեփականութիւնների պաշ-

տամունքը, դրամտիկան սիրտեմի առաջացրած անբա-
րոյականացումը, գարշելի ազահութիւնը և անծայր
ոճիրները: Ճարպիկների նուաճումները ի հաշիւ ան-
շնորքների նոյնպէս պատճառ էր նախանձի և փոխա-
դարձ անվատանութեան:

Յոգնած բոլորից, դժգոհների բանակը հոգեպէս
հանգստանում էր այն գրաւիչ հնուանկարներով, որ
պարզում էր աշխատողների առաջ սօցիալիստական
քարոզը, խոստանալով ազատութիւն ամեն ուզգու-
թեամբ, մասնաւոր սեփականութեան և դրամական
սիրտեմի ոչնչացումը, կապիտալիստական ազատ ար-
դիւնաբերութիւնը հակազրելով սօցիալիստական ար-
դիւնաբերութիւնը, հասարակական սեփականութիւն
դարձնելով գործարանները, հողը, հանքերը և այլն
—և այդպիսով երկրի ամքողջ արդիւնաբերութեան
գործը կազմակերպելով հաւաքականօրէն...

Ի՞նչ խօսք, որ այս խոստումները ոգենորում էին
դժգոհներին և կազմակերպում էին նրանց՝ շուտով
ազատութելու կապիտալիզմից և վայելելու սօցիալիս-
տական իրաւակարդի բանցը պառաջները: Դժգոհնե-
րին միանում են և երիտասարդ մտքերը և իրանց
ազնիւ ոգենորութեամբ ահեղական մղումով առաջ են
բերում յեղափոխութիւններ, որոնք պսակվում են
միատեսակ տխուր վախճանով՝ սօցիալիստական ազատ
իրաւակարդ հնարաւոր չէ լինում ստեղծել: Թէ Տիշտ
է, մի շաբը երկրներում միապետական կազմը տա-
պալվում է նրան երբեմն փոխարինում է պարլամեն-
տական հանրապետութիւն, բայց դժգոհութեան պատ-

ճառը՝ կապիտալիստական ողին մնաւմ է, մինչեւ այժմ եղած ոչ մի յեղափոխութիւն չէ կարողացիլ ոօցիա- լիստական իրաւակարգը ճառտառել—արդի, նաքերու- թեան միջոցի համայնացումն անհնարին է իրավործեան քանի որ դա հակառակ է արդինարերութեան բնու- թեանը, որ կենդրուածախոզդ է, հակառակ է մարդկային բնութեանը, որ ճնշում և կաշկանդում չէ սիրում և ազատ մասնաւոր արդինարերութեան կողմակից է... Եթիչ իսկ, վերջին յեղափոխական յուժկու բանկումը թուաստանում—միթէ յաջողութեամբ պատկեց Եւ- նինի, Տրօցկու և Զարախանի փորձերը... Առաջ յե- զուն կը դառնայ տակու, թէ բոլշևիկների տիրապե- տութեան օրով Ռուսաստանը իսկապէս սօցիալիստա- կան իրաւակարգի հիմքը դրեց, վերջ ի վերջոյ մի անգամ ել է արդարանում այն հին ճշմարտութիւնը, որ երջանկութիւնը այնքան քաղցր չէ, որքան նրան ձգտելը, եթէ ինարկէ զոյսւթիւն ունի երկրիս վրայ բացարձակ երջանկութիւն...

Թօրերա Օուէնի, Վիլլիամ Ֆրէյի և ուրիշների կուտունիստական և սօցիալիստական գործերի անյա- ջողութեան պատճառները նայնպէս հսկեանական ան- հաստատ արամարդութիւնն էր, ուու անկայունու- թիւնը։ Վիլլիամ Ֆրէյի կօմմուննաները քանդուեցին, որովհետեւ նրանց հիմնադիրների մէջ տարածայնու- թիւն ծովեց ունիսականութեան և կանանց վերաբերմամբ

Առասարակ մարդկային բնութիւնը չէ բաւո- կանայնում եզածով և անեցածով, մշտապէս որոնոց նաև ձահճարանում է, երբ ճաշակում է նոր իրապայր և

անմիջապէս ձեռնարկում է նորագոյնի որոնմանը, այդ նորագոյնը կը բրիգիս է ճանաչութեան անհաման ին թէ կուզ առանձին խմբակցութիւնների թելաբրանքը։ Մարդկութեան կիսանքը զօղուած է քաղաքամիլիան, աղջակներից, բաղ- մաղան շերտերից, գրանք, ուսնեա զարգացնց, բարդ և քնականութիւն գրուառը ի վորիյարարերու թիւնները։ Մարդկութեան և ամեզերքի սահմանադրումի պատկանանքից և մաքի վարունկութիւնից կուրկ մար- դիկ միտին կարու և յանդգներ փորձել վինուած ապստամբութեամբ (յեղափոխութեամբ) վափառին մարդ- կութեան մէջ իշխալ այդ բարդ մոխի յարարերու- թիւններն և աղջակները։

VI.

Ազգային գաղափարը

Հայ իր կանութեան մէջ անցիսութեական, զա- ղափարները այսօր կարող են միայն ոգեսրել կեան- քից բայորսվին կորթած, օրոյին առմուցներ կառուցա- նող և մտաւոր երևակոյական արածութեալ վը ըրազգող մարդկանց։ Սօցիալիստական իրաւուկարպի ծրագրնե- րով իրանց օրերն են մթեացնում և այնպէս ու, նրան որոնց հայ ժողովրդի ներկայի պրայ խաչ ան քաշի ոչինչով չեն ուզում, օգնել հայ ժողովրդական աղ- գային ամբողջութեան, և շատ առօքներ առաջ վազե- լով հայ ժողովրդի աղաքաններն ուզում աօցիալիստա- կան ողով կաղմակելավելի

Բայց սպահալիստրերը չեն և ականջին միայն դուրեկան նրանց ճռճռան խօսքերը չեն, որոնք պէտք են այսօր հայ ժողովրդին:

Երկար դարերի բոնութիւններից և աննպաստ պայմաններից մաշված հայ ժողովրդական պագային մարմինը այսօր, վերջին հինգ տարվայ չը տեսնված զուլումից և տառապանքից յետոյ, ճնարաւորութիւն է ստանում նորից ուժեղանալու, աարագիր օրդիներին ժողովելու, Հայաստանը արհեստականորէն բաժանող հին պատնէշները վերացնելու և այսուհետեւ «Ռուսահայ—թիւրքահայ» անունները միայն պատմագրքերին յանձնելու:

Ծնորհիւ մեջ բարեկամ մեծ պետութիւնների պանծալիք յաղթութեան և Գերման-Օսմանեան միութեան խորաւակման, հայ ժողովուրդը հրապարակ է այսօր զալիս իր ազգային ինքնառուշ գէմքով և իր տեղն է ուզում զբաւել երկրագնդի բնակիչների շարքում, որպէս անկախ և ազատ ապրելու ընդունակ մի ցեղ:

Իր կենսունակութեան գիտակցութեամբ և իր զարմանալի տոկունութեամբ/հայ ժողովուրդը չէ կուրող ինքնաժխառումով թոյլ տաւ որ իր վրայով անցնեն, համամարդկային հաւաքական մօղայիկի միջից իր որոշակի քարը հանեն, Հայ ժողովուրդը իր ինքնուրոյն պագային կուլտուրայով, լեզուով, անտեսութեամբ, երկրով և պատմութեամբ իր համապատասխան տեղն ունի արևի տակ. վերջին գարերի ընթացքում բազմապիսի փորձեր են եղել խլելու հա-

յերից իրենց երկիրը, ըստ այս ժամանակաշրջանին կուլտուրան և լեզուն, Փիղիկապէս ըստջինջ անելու նրանց... Բայց տեսնում ենք, որ բանակաները և ոճրագործերը չեն հասել իրենց նպատակին: Հայ ժողովուրդը այսօր կայ, ապրում է, թէև մեծ մասը տարագիր եղած, հիշված, սովորուկ և մերկ: Այսպիսի պայմաններում իրաքանչիւր սրտացու ժողովրդական գործիչ, ինտինսացիօնալի իրաքանչիւր ճշմարիտ հետևող և սօցիալիստական իրաւակարգի ջատագով—ամենից առաջ պէտք է աշխատին մի ըսդհանուր յայտարարի բերել ըոլոր ժողովրդներին, կուլտուրական միենայն մակարդակի վրայ կանգնեցնել բոլոր ցեղերին, տնտեսութեան կեանքը միատիսակ ուժեղացնել բոլոր երկրներում, արդիւնաբերութեան զարգացումով միմեանցից յատակը թէն տարբերվող հակունեա գասակարգեր առաջացնել—և այն ժամանակ միայն ձեռնարկել սօցիալիստական ծրագրի երկանացմանը, այլումէս, միայն օրինակ վերցնելով երկրագնդի մի անկիւնը և նրան նմանեցնել ըոլոր երկրները և համաշխարհային սօցիալիստական յեղափոխութեան քարոզը հնչեցնել և դրանով հանդէս կալ հայ ժողովրդութիւն է, կամ խելագարութիւն...

Հայ ժողովրդի այսօրվայ տառապանքը կարելի է մեղմացնել և հետզհետէ վերջացնել միայն մաքուր ապկային գաղափարը զարգացնելով, նրա միջոցով մեր երկրի կուլտուրան և արդիւնաբերական կեանքը ուժեղացնելով, իսկ արդիւնաբերութիւնը ուժեղացնե-

կալելի է միայն աղջային գտղոփարի ուժեղացումով, հայկական անտեսական ուժերի զօրահաւաքով, ժողովրդի մէջ մտաւոր գորգացումը տարածելով, աշխատանքի և կոպիտալի գիտակցութեան մարմացումով: Բայց այժմ թշւառ հայ երկրում կոպիտալ և գործարանային կեանք չը կայ, աշխատող և աշխատանք տվող չը կայ, միտարր և չը շերտաւորված հայ ժողովրգական զանգվածը դոտակարգային գիտակցութիւն չունի: և նթէ մեր սօցիալիստները միայն ճռճնառն բառերի հանից չեն ընկել, այլ անկիղծութեամբ և հաստատամութեամբ ցանկանում են սօցիալիստական իրաւակարգ սահմանելով, անհաւասուրութիւնը վերացնել, դրա համար պէտք է որ նրանք ժամանակաւորապէս ձեռք քաշեն սօցիալիստական երազներից և աշխատին աղջային գտղոփարի ուժեղացան միջոցով: հայ իրականութեան մէջ առաջ բիրել կուլտուրական կանքը, հակոռնեա դասակարգեր՝ իրենց ուրոյն շահերով և ձգտութերով: հակառակ զէպօւմ ի զուր աշխատանք կը լինէր նրանց կողմից հայ անկերպարան մասսն սօցիալիստական յեղափօխութեան համար սուրարատական Այդ յեղափօխութիւնը նոր կոխ, նոր արիւն է առանուջելու հայ ժողովրդից, որ առանց դրան ել այս վերջին հինգ տարու արիւնքամ և ուժապատ է եղել:

Եթէ մենք ուզում ենք աղատ և միացեալ Հայաստան, պարզ է, որ այսօր զարկ պէտք է տանք միայն աղջային գտղոփարին, սրա ուժեղացումով և արծարծումով՝ արդիւնաբերական կեանք ստեղծելու

մէր երկրում: Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, որ իրան կողմանից է եղամտրում աղատին միացեալ Հայաստանի գաղափարին, միաժամունակ անըմբանելի թափքներով համաշխատիային սօցիալիստական յեղափօխութեան ցնորսամիտ երազներով է օրօրվում և թօշեկիների պէս բանուորական խորհրդներ է ուղում կազմակերպել Հայաստանում... Դաշնակցականների թերուա տղաների և նրանց լիբերների խակ գիւղանազիտական միարը համարուոր է համարուութ այդ երկու գաղափարների միացումը՝ յօպուտ բազմաշարչուր: հայ ժողովրդին... ինչ խօսք, որ դաշնակցականները կամ երկերեսանութիւն են անում, երկու տարրեր ճակատներում հանդէս գտնում, կամ իրանց հին խեղկատակ խաղ են ուղում խաղալ հայ միամիտ ժողովրդի կաշվի գրայ: Դաշնակցութեան այս երկերեսանութիւնը և տոիթ է տոլլին մեղ ամենախիստ ձեռվ պարսուելու Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, որպէս ոչ պետական մտածելակերպի և հոսանքի կուսակցութիւնը: Երբ սօցիալ-գենոկլորատները և կամ սօցիալ յեղափարականներն են հանդէս գտնիս, մենք, չը նայած որ հակառակ ենք նրանց սօցիալիստական մինիմում ծրագրի անմիջական իրակութմունը, ըստց կարող ենք լծիւ նրանց հետ՝ ժողովրդական ընթացիկ պէտքերը հագալուու նոյն վերաբերմունքը չենք կարող ունենալ դէպի Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը, որ իր ներկայ տեսպեսներով և էութեամբ զերազարկներէն-հակառականն հոսանք է ներկայացնուու:

Հայ ժողովրդական կուսակցութիւնը կանոնած է

ազգային գաղափարի ուժեղացման, անկախ և միացեալ Հայտուան ստեղծելու ճանապարհի վրայ, այդ միջոցով միայն ճնարաւաւոր է փրկել հայ ցեղը վերջնական բնաջնջումից, այդ ճանապարհով միայն կարելի է տարագիր հայ կապիտալը, հայ միտքը և հայ արքաստը ժաղովել իր բնաշխարհ երկրում, ստեղծել ինքնուրոյն պետական մարմին և վերջ տալ հարկան ժողովրդների հետ թշնամական շփումներին, Համասփիւ տարածված հայ ցեղը այսօր երկրորդ հրեական ժողովուրդն է համարվում, հազիւ դդալի միջամասնութիւն կազմելով իր հայրենիքում, դա և տարիթ է եղել անվերջ ցնցումների, հայ ժուրբական, հայ ըլբրդական և հայ վրացական ընդհարումների, երբ կը կազմի միացեալ և անկախ Հայտուան և հայ ժողովուրդը կը կենդրոնանա իր երկրում, այլևս անհնարին կը լինին նման ընդհարումները, Հայ ժողովրդական Կուսակցութիւնը ջերմ կողմանից է համերաշխութիւն, հարեան ժողովրդների հետ ընդհանուր լինու դանելու, Մենք ցանկանում ենք, որ առողջ ազգային կուլտուրան զարգացում դանի և մեր հարեան երկրներում, որոնք պէտք է լինին նոյնական անկախ և ազատ:

VII

«Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութիւն»

Անցնելով հայ կեանքում գործող բաղաքական կուսակցութիւններին, մինք կաշխատենք համառակե

այդ կուսակցութիւնների մասին եղած առատ նիւթերը, կը բաւականանք միայն նրանց էական յատկանիցները ընդգծելով: Ամենից առաջ, ի հարկե, մեր ուշադրութիւնը կանգ է առնում «Հայ Յեղ. Դաշնակցութիւն» վրայ, որ մինչեւ վերջներս հայ կեանքի տօն տուղոն էր:

Սյս կուսակցութեան մասին խօսելիս մինք պէտք է խստիւ տարբերենք նրա ծրագրային՝ տեսական մասը տակտիկական գործնական բնոյթից և նրա երիսնամեաց պատմութիւնը պէտք է բաժանենք երկու շրջանների՝ մինչեւ ոռուական և առաջկական ջառափին յեղափոխութիւնը՝ 1905—8 թիւը և զրանից յետոյ:

Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը իր սկզբնական շրջանից սկսած մինչեւ օրս եղել է գերազանցօրէն ազգային կուսակցութիւն. նա ծնունդ է տոել տառապոզ և տրորվող հայ ժողովրդից: Մինչեւ 1905—8 թ. նա եղել է այդ ժողովրդի իդէալի և գերազոյն ձգտումների մարտնչողը, և իր մէջ արացալի է ազգի ոսող մասի կամքը. բռնապետութիւն տակ հեծող ժողովրդին ըմբռուանալ է սովորեցրել և կազմակերպել և յեղափոխական գործուղութիւններ՝ վերջ դնելու բռնապետութեանը. Հայ մտաւորակունութիւն մի մասը հաւատացել էր այդ կուսակցութեանը և իր լաւագոյն ուժեղը, ընտիր զաւակները տրամադրել էր դաշնակցութիւններականացնելու իր ծրագիրը:

ԾՐԱԳԻՐԸ ամենակարենը անհրաժեշտութիւնն է առհասարակ բոլոր կուսակցութիւնների համար. բայց Հ. Յ. Դաշնակցութիւն գործունէութիւն պատմու-

թիւնը աչքի անցնելիս մենք համոզվում ենք, որ բնաթացիկ կետնքի պայմաններում դաշնակցութեան համար ծրագիրը մի ճոխութիւն էր... դաշնակցութիւնը, որպէս կուսակցութիւն, և իւրաքանչիւր դաշնակցական անհատորէն իրանց կուսակցական գործունէութեան մէջ չեն զիկավարիվ ծրագրով, նրանք հետամուտ են կել ու աշակերտականութեան և իրանց գործողութիւնները յարմարեցրել են տեղի և ժամանակի պայմաններին. օրինակներ՝ թիւրել աւելորդ կը լինէր, քանի որ ամենքի յիշողութեան մէջ դեռ թարմ է սիսթիատականների» համ գաշնակցելու, հումանիստական գնդերը կողմանքերպելու, առանձին համամանիսրի սեպարատ և ազգինիվ գործունէութեան (Բազու և այլն) պատմութիւնները:

Համաձայն 1907 թ. վերակազմած Գ. Առաքելի խմբագրած ծրագրի, դաշնակցութիւնը, «իրեն յիշափառական և սոցիալիստական մի կուսակցութիւն ձգում է պաշտպանել հայ աշխատանքու զանդուածների ընդհանուր շահերը թէ. անսհատկան-դաստիարային», թէ մարդկային-քաղաքական և թէ ազգային-կուլտուրական, նպատակ ունենալով ժողովրդի ձեռքը տուլ կատավարութեան դեկը և միապետական ու զրածատիրական կարգերը փոխարինել լոյն համկավարութեամբ և արդիւնաբերական միջոցների համայնացումվ։ Ինչպէս տեսնում էք, այսակ ամեն կայ, առանձկան ալինարկներ զառակարգութեանական և ազգային-կուլտուրական շահերի մասին, որոնք դաշնակցականների տեսութեան մէջ

յատակօրէն չեն տարբերիլել միմիանցից, այսակո կոյ և «արդիւնաբերական միջոցների համայնացումը», որ սոցիալիզմի հիմնական դահնամննն է։ Դաշնակցութիւնը հանդիսան է մողեւ իր այս ծրագիրը և զիկավարվել է ազգային կետնքի իրական պահանջներով. Զնայած ծրագրային պահանջներին, դաշնակցութիւնը դաստիարակային կոիւ չէ վարել, «աշխատաւոր զանդուածներից անսհատական շահերի համար գործնական աշխատանքների չե կատարել, եթէ չը հաշվենք նկանչ թուչիանի, արհեստակցական միութիւնները և վերջին սարինների լոկ միտքնակային ճաները։ Դաշնակցութիւնը ամբողջապէս իր ուշըն ու միուքը դարձրել է ազգային ինսդրի քաղաքական մասին, դեկամարել է ժողովրդական քաղաքական բանկումները, կազմակերպել է իր հայրեակները, բացայայտ և պաղաստերօնն է կիրառել քաղաքական իր հակասակրպների վերաբերմամբ և սոցիալիստական կուսակցութեան անպատարեր և սառը միջացներով կուհներ է մզել ոխակուսակցութիւնների հետ։ Ո՞վ կարող է մասնաւ դաշնակցութեան տխուր օրերը, երբ նա մութ պայյը ար մզում հնչակեանների, արինականների և վերջներ էլ ժամանակից կուսակցութիւնների դէմ։ Յանկանալով ուժին կերպ իր ձեռքից բաց չը թողնելու ժակովը զիկավարութեան գործը, Դաշնակցութիւնը իսաւական Սափիայի-աւողակալումը պէս դիմում է ամենաստոր միջացներին, քաղաքաքարին ընտրութիւններին սատրութիւններով, խարիբայութեամբ և անթոյլատբելի պրօվակացիաներով շահագործում է ան-

գրագէտ խուժանը... Դաշնակցութեան շարքերում գտնուող «մառզերաւորները» և «տղիրքը», որոնք կոյր դործիք էին կուսակցական նեղարառութեան և ահա դրանք եղան սեփական կուսակցութեան գերեզանաւ փորհը...

Վերեւում ասացինք, որ 1905—8 թ. բաժանում էն դաշնակցութեան պատմութիւնը երկու լըջանների: Առաջին շրջանում գաշնակցութիւնը իր յեղափոխական գործելակերպով՝ տիրող բանապետական կարգերում վայելում էր հայ ազգային ժողովրդական որոշ խաւերի համակրանքը: Յառաջադիմական հայ մտաւորականութիւնը իր լաւագոյն ներկայացուցիչներով ոյժ էր տալիս գաշնակցութեան գործունէութեանը: Քրիստաֆօր Մաքայելեանը, Քրիգոր Արծրունին, Խաչատուր Մալումեանը (Ակնունին), Համբարձում Առառաքելեանը (իր գործունէութեան նախնական շրջանում), Սիմոն Զաւարեանը, Եղիշէ Թոփչեանը, Գարեգին Խաժակը, Աւետիք Աճարունիանը և մինչեւ յեղափոխութիւն «Մշակ» լրագրի շաւրջը բոլոր խըմբուածուները այդ շրջանում եղել են գաշնակցական, նրանք ողի են ներշնչել այդ կուսակցական յեղափոխական գործունէութեանը: Մինչեւ իսկ նրանք, որոնք յետագյում ենթարկվում են գաշնակցութեան խիստ յարձակումներին, այդ առաջին շրջանում շատ կամ քիչ չափով ծառայել են նրան: Երկրորդ շրջանում, յեղափոխութիւնից յետոյ դաշնակցութիւնից երես են դարձում շատ մտաւորականներ, «Մշակ» խումբը հեռանում է գաշնակցութիւնից, անջատողականները և «սօ-

ցիալիստական ինտելեցիոնալիք հայկական համականութիւնը» լքում են կուսակցութեան, և զաշնակցութիւնը գառնում է մառզերաբունների և կիսաբուշերի տղաների սեփականութիւնն:

Այս ջլատման պատճառները հասկանալու համար մեզ անհրաժեշտ է պարզել յառաջադիմական գեմոկրատիկ խմբուկցութիւնների վերաբերմունքը զեմիյեղափոխութիւնը և յեղափոխական կուսակցութիւնները առանապարակ:

Միաբնական իրաւակորդի մէջ, երբ չը կարպարլամենտ և ազատ արտայայտուելու ու գործելու հարաւորութիւն, հայ յառաջադիմ ասարերը ընդունում էին յեղափոխութիւն գործունէութիւնը՝ բոնի ուժի կիրառումը պետական կազմը գոլսելու համար, այդպէս մինչև 1905—8 թ. հայ ասմեսափառները և «Մշակը» ընդունում էին յեղափոխական գործելաձերը: Իսկ երբ այդ թուականներին համառատուեց ժողովրդական ներկայացուցիչների օրէնսդիր մարմին, երբ նրան այսպէս թէ այնպէս պատասխանառ էին գործադիր մարմինները՝ յառաջադիմ հայ մտաւորականութիւնը մերժեց յեղափոխական բանի զործունէութիւնը, որ ըստ էութեան փորբամտունութիւնն—յեղափոխականների տիրապետութիւնն է մեծամասնութեան վրայ: Կա ինքնին բանակալութեան յարութիւնն է նոր տրամաքինով:

«Մշակը» և նրա շուրջը խմբուած հայ ուսմկավարները չը խրախուսեցին զաշնակցութեան յեղափոխական և ազրեալիք գործողութիւնները, որ բոնութեան

տպանալիքի և ամեն տեսակի արգելվների միջոցով այսօր հայ ժողովուրդը զրել է նախկին ստրկական վիճակում, ստեղծել է նոր բանապետութիւն, որից աղասուելու համար պէտք էն հերսուական ճիգեր և միահամուռ գործունէութիւն:

1905—8 թուից սկսած հայ յառաջադէմ սամկան վարները աւելի մեծ եսանդով և ամբողջապէս ձեռնամուխ եղան ժողովրդի կուլտուրական աստիճանական դարբացմանը նպաստելուն, թողին, որ ժողովրդի հետզետէ զարգացող գիտակցութիւնը իր առաջ կամքով ստեղծէ իրեն համար կեանքի աւելի լանձեր, համոզուած լինելով, որ մարդկային ընկերական կիանքը յառաջադիմում է գանդապ էլլուկիցիայի:

Հ. Յ. Թաշնակցութիւնը, որ ըստ իր էութեան, ազգային-բուրժուական կուսակցութիւն է, եղել և է, չը զիտակցեց այդ ձևմաբառութիւնը, մնաց իր մարտաթիւան մէջ և շարունակեց զարդարուել սօցիալիստական փետուրներով, որոնք զժբաղդաբար ներդաշնակութիւն չեն կազմում «մառակերտուրների» էութեանը հետ:

Այսօր դեռ կենդանի է դաշնակցութիւնը իր անցեալի արագիցիաներով նա դեռ կապում է իր հետ ժողովրդական որոշ խաւեր, որոնք ինկրցիայի ուժով ընթանում են հին շաւզով և շարունակում են մնալ մօլորութեան մէջ: Բայց մեզ համար ակներմ է, որ այսօրուայ «Հ. Յ. Թաշնակցութիւն» կոչուած կուսակցութիւնը զուրկ է կենսունակութիւնից և անխուսափելիուն դատապարտուած է քայլայման և կազմա-

լուծման, հետզհետէ ավելնացող ժողովուրդը երես կը դարձնէ «մատզերայուրներից», և դաշնակցութիւնը կունհենա լոկ պատմական հետաքրքրութիւն, ինչպէս այսօր «Հնչուկիհան» կուսակցութիւնն է:

Ասողոք Քրոնուը անխուսափելիուն կը պարզէ դաշնակցութեան և նրա քնալազեօղ անդամների, տհան դիւնագէտների և սահմարտմակ «խմբերի» գործունէութեան բոլոր ծալքերը և իր անաշառ խօսքը կամէ հայ ժողովրդի ոչնչացման և աղետների պատճառ դարձող տարրերի մասին:

VIII

Սօցիալ-դեմօկրատ և սօց-յեղափոխ.

Սօցիալ դեմօկրատ և սօցիալ-յեղափոխական կուսակցութիւնների մասին չենք ուզում երկար կանգառնել, քանի որ իրանք, այդ կուսակցութիւնների պարագլուխներն, անկեղծութեան բաղէներում խսունվանվում են, որ իրոք իրանք հող չունին հայ կիանքում, բայց շարունակում են մնալ որովհետև, պէտք է, որ խեղճները մի որնէ զործի լինեն՝ արհեատ չը զիտին, որ աշխատին և հայ ժողովրդին սօցիալիստական սովոր համակելը զանում են աւելի դիւրին միջոց զօյութիւնները պահելու:

Իզոււ աշխատանք կը լինի, եթէ զորք կը ցանկար զաղափարականութիւն փնտոնել այսօրվայ էս-դէկների և էս-էքների մէջ. նրանց կուսակցութիւնը նման է թոռումած ճղմած կիրառնի, որ կորցրել է իր հիւթը:

Այդ հիւթը՝ սօցիալիստների երազած—և երբեմն ամենազօր կարծած «միջազգային սօցիալիստական ինտերնացիոնալին» է, որ այսօր արդէն առասպել է զարձել: Կարլ Մարքսը, սօցիալ-դեմոկրատիայի հիմնադիրը, շատ էր աշխատել այդ «ինտերնացիոնալ»-ի աջողութեան համար... նա մինչև իսկ ոչ մի միջոցի առաջ կանգ չէր առնում, որպէսզի առաջին ինտերնացիոնալի գումարման ժամանակ 1850-ական թւականներին, ինըը ւեսակ թագաւորէ այնտեղ, և առաջին ինտերնացիոնալի պատմութեան ծանօթները անշուշտ կը յիշեն, թէ ինչպիսի սուր միջոցներով նա պայքար էր մզում Բակունինի դէմ, անվանելով նրան վարձկան, պրուսական լրասե և այլն... այդ այն Բակունին էր, որ 1848 թ. յեղափոխութեանը Բերլինի փողոցներում բարիկադներ էր պատրաստում, և հաշդրութեան վարձկան պատասխան կախաղանից... Սօցիալ-դեմոկրատիայի նորագոյն լիդերները ժառանգել են իրանց ուսուցչի Կարլ Մարքսի բոլոր բառ սոսական կողմերը... Խղճուկ հայ սօցիալ գեմոկրատների մասին չէ մեր խօսքը, նրանք չափազանց սահմանափակ առապահ և հնարաւորութիւններ ունեն պրսերկու Մարկսի պրիօնները—հարազատ մասշտաբով: Ռուս և մանաւանդ վրացի սօցիալ դեմոկրատները և լուսական Մարկսի վատ աշակերտները... Բաժմանվելով երկու խոշոր հատւածների՝ մեծածանականների (բոլշևիկներ) և փոքրամասնուկանների (մինչեւիներ), ուստ սօցիալ-դեմոկրատիան տարրեր եղանակներով ցանկացի է հասնել ընդհանուր նպատակին՝ սօցիալիզմի յաղթա-

նակին: Մեծամասնականները կողմնակից էին յեղափոխական ձանաւպարհով տապալելու տիրող կապիտալիստական իրաւագալզը և հաստատելու պրօլետարիատի գիկտատուրան: Այսանք ոյզ համարում էին անհրաժեշտ անցողական միջոց՝ վերջ դնելու բուրժուական պետական կազմին և սկսելու սօցիալիստական պետական կազմը՝ արգիւնաբերութեան միջոցների համայնացումով, զրամի ոչնչացումով և «ազատութեան, եղբայրութեան հաւասարութեան» սկզբնքները կեսանքի մէջ իրագործելով... Ռուսաստանում—կերենուկու կառավարութիւնը տապալելուց յետոյ բոլշևիկները իրօք ստեղծեցին պրօլետարիատի գիկտատուրա... թէ ինչպիսի գուհիկ տնասնային բարքերի թագաւորութեան շրջան է այդ, բոլովը գիտեն այն հատուկար տեղեկութիւններից, որոնք համար նն մեզ հիւծվուծ և ծվատված Բուլստանից: Բոլշևիկները մեծ հսանդով ձեռներց էին եղել բոլոր արժէքների համայնացումին: Ենդ անդ մինչև իսկ իրողութիւն էր կանանց սօցիալիզմացիան...»

Բոլշևիկները տարբերվելու համար մինչեկիններից, փոխել են իրանց անունը—և «սօցիալ-դեմոկրատիայի» փոխարքն—դրել են «կօմմունիստական կուսակցութիւն» անունը:

Այս զրութեան ԱՎ հատվածում մինք արդէն ըընորոշել ենք հին կօմմունիստաների՝ Օուէնի, Ֆրէյի և այլոց ձգտումների էական կողմերը և ենինի կօմմունիզմը աւելի առաջ է գնում և չէ բաւականուում փոքրիկ կրժմունաներով: Ինչպէս երբեմն Ալեքսանդր

Մակեդոնացին, Հռովի սպապերը, Նապօլէօնը, Վիլհելմը և Ժիւս աշխարհակալները ցանկանում էին լրենց ճպատակեցնել ամբողջ տիեզերքը և բոլոր աղքարքը, նոյնպիսի հակումնել ունին և լենին ու ընկերները, նրանք ուսուական ժաղովրդի յեղափոխականացման և ոսցեալիզմի գաղափարները իրավութեալ ցանկութիւն ունին կարծ ժամանակում յեղափոխականացնել երկրագնդի միւս ժաղովրդներին... Ընթերցողները՝ յիշում են՝ անջուշա այն սրտատրով յոյսերը, որ ունին ուսու յեղափոխականները անցեալ և այս տարի, նրանք հաւատացած էին, թէ նման յեղափոխութիւններ պէտք է ըսնկեն և ֆերմանիայում, Աւստր Հռովդարիայում, Անգլիայում և միւս երկրներում... Յարաբերութիւններ էին սկսել Շիւս երկրների սօցիալիստիւսների հետ, ժողովներ և տիեզերքութիւնները մինչեւ իսկ հնարովի և ուսու տիեզեկութիւններ էին հաղորդում—որպէսի բաւարարէն համաշխարհային յեղափոխութեան ծառաւ սուսներին... Լենինը յոզնեց սուս հաղորդագրութիւններ շարագրելուց—և միւս երկրների ժաղովրդները յարունակեցին անշարժ մնալ ու նախկին գործը շարունակել նոր շուկաներ ձևաց բերելու համար պատերազմել իրար հետ Այդպիսով մի ախուր յուսախարութիւն ունիցան ուսու կօմմունիստներ—բայց տեղի չը տվին նրանք աննկայապրելի զամանութիւններով ոչնչացրին ուսուական երբեմնի ժաղկուն կուլտուրան, զրաւեցին բանակերը և ոսկիները, լսեցրին զբականութիւնը և իրար

դէմ կանգնեցրին միացեալ ժողովրդին. մի տարի լրացաւ այլ ներքին եղափառապահն կոհենիրից, որոնց պատճառը լենինը և ընկերներն էին... .

Փարբամանականները առելի չափաւոր էին լրաց միջոցների մէջ. Նրանց նորագոյն իդեոլոգներից մի քանիսը քարոզում էին, որ իրանք պէտք է նպաստեն խոշոր կապիտալիստական արդիւնաբերութիւնների զարգացմանը, ոչնչացնելով մտնր արդիւնաբերական ձեռնարկութիւններին, որպէսպի դիւրին լինի կապիտալիստականը սօցիալիստական իրաւակարգով փոխարիները. Այդ նկատումներով և փոքրամանականները երբեմն բացայալ և երրիմ գաղտնի զաշն են կապում լիրերալ բորբոքական և կապիտալիստական խմբակցութիւնների հետ:

Տեղ տեղ նրանք դաշնակցուած էին աղջային խմբակցութիւնների, Փէօդալների, խանների և ըէպիրի հետ այդ տեղի ունիցաւ ի միջի այլոց Անգլիկովկանում. ամենքի յիշողութեան մէջ զիռ թարմ են Թիֆլիսի Սպիտակ դահլիճի քամելիօնական տեսարանները... Հայ փոքրամանականները զուրկ էին ինքնուրից կազմակերպութիւնց նրանք պարում էին վրացական սօցիալ գենովիրատիայի նուազով, և միայն վերջին ամիսներն է, որ նրանցից մի երկուոր փախադրվելով Երևան, Հայաստանի խորհրդում կազմակերպել էին իրանց ֆրակցիան և փորձեր էին անուն տնկաթ կուսակցութիւն զանալու, նրանք այստեղ, Հայաստանի հանրապետութեան տաճառներում ևս շարունակում են քարոզել Մարկսի և Էնգելսի կոմ-

մունիստական մանիքեռափի, ոռուստկան յեղափոխութեան և ինտերնացիօնալի մասին, որ դասել է նրանց պատրոնքը՝ անգիտակից զժգոհներին նրանք ինչ քահան են անում և ոգեսորութեան ու ձգտութիւնի բարձր տրամադրութիւն են սահղում երիտասարդութեան մէջ, առիթներ են տալիս երազների և անդրահանգնական որոճութիւնների... Մեր հասարակութեան մէջ մինչև ներկայ տիտոր օրերը կային այսպիսի միամիտներ, որոնք հաւատում էին, թէ միջազգային սօցիալիստական ինտերնացիօնալը իրական մի ոյժ է, որ նա չի թոյլատրէ թագաւորներին ժողովրդները իրար զէմ գուրս բրելու, կը խանգարէ համաշխարհին հրգէնի բանկմանը, նրանք միծ նշանակութիւն էին տալիս միւս երկների սօցիալիստների յայտարարութիւններին...

Բայց, աւաղ, այդ յոյսերը անիրազործ մնային երը եկաւ այն մօմնալը, որ ինտերնացիօնալը պէտք է ցոյց տար իր ոյժը՝ նա մեռաւ... Բոլոր երկրների սօցիալիստները կերպարանափոխվեցին՝ գառան իրանց աղդային գործի աշխատողներ, օգնեցին իրանց թողաւորների սկսած զաժման պատերազմին... Եւ որոշ չափով միայն ոռւս բօլշեվիներն էին, և այն էլ մի անհրաժեշտ պայմանով՝ եթէ նրանց պարտգութիւնները իմպերալիստական Գերմանիայի վարձկանները չէին (մի կասկած, որ ոչ միայն տակաւին չէ հերքված, այլ առաջուցված է մի շարք փաստաթղթերով), և միայն ոռւս բօլշեվիներն էին, որ յօդնած ոռւս զօրքը իրանց գործիք զարձրին և «կորչի պատերազմը»

աղոթուկով բացին ֆրոնտը՝ և սկիզբ դրին ներքին անելի սարսափելի, աւելի ուրիշաճիղ եղբայրասպան պատերազմին, որ ահա մօմ երկու տարի է ինչ տեւում է, և աղիտի վերջնականութիւն կործանի նույսարտանը:

Թուս բօլշեվիների՝ կօմմունիստների այդ տրխրանչակ փորձը՝ և վերջականապէս զերեզման իջեցրեց և սօցիալիզմը և «ինտերնացիօնալի» ելութը՝ վլագիմիլ լինինը, Տրօցին, Դարախտանը, եթէ աղնիւ եին իրանց երկիրայական ցոնքքների բռնկման մէջ, — մեծ յիմարներ իին սօցիալական չարբեների դէմ կալվիլիս... Այդ սօցիալուներկ ծաղրածուները՝ միանգամայն այլասիրեցին ժողովրդավարական հիմնական սկզբանութիւնները՝ հաւատար, զարդուի և ուղղակի ընտրութիւններն, ցրեցին սուռական հիմնադիր ժողովը՝ և ինինին յայնարարեցին զիկտատօր համայն Խաւուտանսիւ նրանք ստիպած կնքեցին Բըրեստ Լիստունիի հաշուութեան դաշինքը՝ Գերմանիայի ներ, և Ալկրաբնան զիշցիցին, ինչու և մեր երկրի մի մասը Շիշտ է յիտակայուծ դեպքերն այնպէս դասաւրվեցին, որ սկզբունք Բրեստի այդ դաշնը մեզ համար զարգաւու երագ, և մշնամի կողմը աղաւորեն ակտունց հոչակաւոր արշաւանքները Բագրի գէմ: Եւ եթէ մեր ժողովրդի որոշ իրաւում բօլշեվիները վայելում էին սեր—դա էլ շնորհիւ որանց Բագուն պաշտպանելուն: Դադափարտկան աղզակցութիւն, պարզ է, որ չկայ և եղել հայ ժողովրդի և բօլշեվիների մէջ:

Այդպիսով հայ ժողովրդին խորթ են թէ ոսցիալ-գեմոկրատ. և թէ սօցիալ-յեղափոխական կուսակցութիւնները Դրանք յենվում են զատակարգային անտագոնիզմի վրայ և օգտվում են յեղափոխական միջոցներով. բայց հայ ժողովրդի մէջ զասակարգեչկան, չկան և դասակարգային մաքառումներ, և նըրան օտար է յեղափոխական գործելաձեր, ինչպէս ապացուցեինք վերեւում:

Մի բռնազբասիկ գործողութիւն կը լինէր, եթէ
իմրեանցուն, Օշականցուն, նորադուզցուն և կամ
Համզախմացուն առաջարկէիք դրվել ս...դ. և կամ ս...յ.
կուսակցութիւնների անդամ, նրանք ըստ իրանց էու-
թեան մանը հողատերեր են, ինչպէս և Հայաստանի
բոլոր գիւղացիները, իրանց ըբաինքով ապրող և մե-
կուսացած, որովհետեւ այդպէս է նրա տնտեսութեան
քնութիւնը 1): Առ այժմ խոշոր տնտեսութիւններ և
մարդաշատ գործարաններ չկան մեր երկրում, այդ
պատճառով էլ անմիտ զործ կը լինէր սօցիալիզմի
մասին խօսելը ցրված և մանը տնտեսութիւնների
միջավայրում:

Հայ կեանքում այժմ՝ խարիսափող ս...գ. և
ա...յ.-նները սերված են ոռւսականներից, նրանք զեռ
կարող էին բրանց գոյութիւնը շարունակել մեզ մօտ,
իթէ Ռուսաստանը չը կարվէր մեղանից, իթէ առաջ-
մայ նժան մենք ենթարկվէինք ոռւսական պետակա-

1) Այսօրվայ գաղթականները, եթէ նրանք չեն
վերադառնայ և կամ հոգեր չեն ստանայ, նրանք թեր-
ևս կարող են հիմք դնել Դասակարգային բաժանում-
ներին:

նութեանը և կուլտուրային. նրանք կարող էին մնալ
մեզ մօտ յինված ոռոսական կազմակերպութեան
վրայ: Բայց այդ չկայ այլքան Ս.-դ.-ները և ս.-յ.-ները,
հոկառակ իրանց ցանկութեան, հայ ժողովրդի մէջ
անգօր են անկախ կուսակցութիւններ կոզմելու
Նրանք մի ճիւղն են ոռոսական մայր արմատի Ս.-յ-
սօր, երբ հայ սօցիալիստները կարգել են այդ մայր
արմատից պարզ է, որ չեն կարող ինքնուրոյն կեանք
ստեղծել քանի որ նրանց ճիւղը տնկաբուժական ան-
սպաստ պայմաններում է գտնվում: Ես եթէ Թուսա-
տանից կարվելուց յետոյ այդ կուսակցութիւնները գեռ
թփրութ են հայ ժողովրդի մէջ—այդ միայն շնորհի
սովորութեան, ինչեցիայի, նոյնպէս և այն ջիրմ վե-
րաբերմունքի, որ հայ գիւղացին ունի զէպի «ռըսի
թագաւորը»... Շահագործել այդ «ռըսի թագաւորի»
համբաւը, օգտվել մեր ժողովրդի միամտութիւնից և
և իրանց սօցիալիստական կուսակցութիւնները կեն-
դանի պահել - դա աւելի քան անթոյլադրելի է ին-
տերնացիօնալի առաքելաններին:..

Բուստկան վերջին յիդափոխութիւնը անտաղանդ և տգէտ ղեկավարների շնորհ գառն և մահացու մի խթատ եղաւ նախկին «միհծն Ռուսիոյ» հովանու տակ ապրող բալոր ժողովրդների համար:

Մեր ժողովությը թերեւ միակն է ամենից շատ
տուժողներից:

Այդ իրատը և մեր այսօրվայ աբտափակիլ
գրութիւնը պէտք է մեզ ցուցամանքնել տան՝ մեր

քաղաքական օրինատոցիան մշակելիս և կուսակցութեւնները ընտրելիու:

Ս.Դ. և Ա.Դ. նները գաշնակցականների նման պէտք է զուրկ լինեն քաղաքացիական տարրական բարեխղճութիւնից, որպէսզի այս աղջափ օրերին նոյն իսկ շարունական իրենց էլլուպերիմենները թշշառ ժողովրդի կաշիի վրայ:

IX

Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւն

Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւնը համեմատաբար երթասամարդ է, չունի երկար տարիների անցելով, չունի ։ Առաջինը բայց մօտիկ աղջակցական կազ ունի 19-րդ դարի հայ պատաժմութեան հետ. Ստեփաննոյ Նազարեանի, Գրիգոր Արծրունու և հին ՇՄշակից առաջադեմ ազատամիտ գործունէութեան շարունակութիւնն է այսօրվայ Հայ Ժողովը դական Կուսակցութիւնը իր գաղափարական մեծամասնութեամբ, և եթէ մեր այդ հին սւաստիչներին, գաշնակցականների պէս մի մի ֆիտիշ չինք դարձնում, այդ այն պատճառով որ մենք առասարակ գէմ ենք անհամերի պաշտամունքին: Աղջայն ազատամիտ — ուամկավար հոսանքը ներկայ հայ կետնքում ընթանում է Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւն անուան տակ և որքան էլ մեր հակառակորդները աշխատեն վարկաթեկի մեր կուսակցութիւնը զանազան միտին՝ գային ճանապարհութեամբ:

Վրայ աղջելու համար, — այնուամենայնիւ Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւնը մնում է մաքուր ժողովը. գավարտկան և խկտկան ազատական մի կուսակցութիւն: Դէմ չը լինելով ընկերացքական (սօցիալիստական) նպատակներին և հետեւելով մարիսիստական էվոլյուցիոնիզմին, Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւնը իր ծրագրով և գործելակերպով հանդիսանում է խստապէս որ զեմօկրատիկ - ժողովրդավարական մի կուսակցութիւն, ամենից վեր զանելով ընդհանրութեան, ամբողջ ժողովրդի շահերը: Խոր գիտակցելով, որ միայն քաղաքական արտաքին ազատութիւնները չեն, որ ապահովում են ժողովրդական զանդիվածների ներքին կեանքը ըարեմինակ գրութիւնը, այլ ամենաուզումը այսուղ քաղաքացիների ներքին աղատութիւնն է, հոգու և մաքի անկախութիւնը, իր կամքի արտայացութիւնների սեփական սահմանափակումը, չը սպասելով զրաի աղջակցութեան, — Հայ Ժողովրդական Կուսակցութիւնը մհծ չափով նպատակ է զրիլ իրեն կուլտուրայի զարգացման նպաստելը, հայ ժողովրդի ոչ միայն տնտեսական զարգացումը արտացուկու, այլ և նրա մտաւոր — հոգեկան կարողութիւնները հարստացնելու, ներքին հոգեկան ուահանջներին առաջնակարգ անդունութեամբ:

Այլապէս — հոգեկան և մատուրապէս անզարդացած մասային որբան կուպէք արտաքին՝ քաղաքական ազատութիւններ ավելք, նա կարող է միայն ի վնաս իրեն և շրջապատի շահագործել այդ արտաքին աղատութիւնները:

Այդպիսով կուլտուրայի տարածումն ու խորացումը մենք համարում ենք այն ամենագլխաւոր աշխատանքը, որ կատարելու հն ժողովրդասէր բոլոր կուսակցութիւնները, այդ միջոցով մենք կը լուսաւորենք ժողովրդական զանգվածների խաւար միտքը, այդ միջոցով իրար կը մօտեցնենք և միևնոյն մակար դակի վրայ կը կանգնեցնենք բոլոր աշխատառներին, կուլտուրայի ծագկումով մենք կը իրականացնենք համերաշխութիւնն և ժողովրդների եղբայրութեան այն քարոզը, որ բոլոր սամկավար կուսակցութիւնների հետ միատեղ կրկնում է և Հայ ժողովրդական կուսակցութիւնը:

Ֆողովրդների համերաշխութիւնը անդրաժշտութիւնը է իւրաքանչիւր քաղաքացու, աշխատողի և խմբակցութիւնների համար, որոնք հնատամուտ են իրենց արդար վաստակին և որոնց օտար է աւագակային, թալանչիւտական հակումները. վերջին շրջանում հայ ժողովրդական կիհանքը այնքան էր խանգարվել, որ օտարների և նոյնիսկ իր աչքին ուս երեսմ էր որպէս խառնակիչ, կովարար, կովի և տըիւնի սիրահար մի ժողովուրդ. այստեղ իսկական հայ ժողովուրդը ոչ մի մեզք չունի, յանցաւորը այն սանձարծակ խմբերն ու խմբապետներն էին, որոնց այնքան սիրալիր գուրգուրութ և սնուցանում էր զանակների կուսակցութիւնը. այդ կուսակցութեան նպատակների համար օգտակար էին խմբերն ու խմբապետները՝ նրանք սարսափի և երկիր զի տակ էին պահում ժողովրդին և ղաջնակցութեան կամ նրա այս կամ այն

շէֆի դէմ խօսողներին անմիջապէս ստատում էին և
լուցնում, —բայց ինչ խօսք, որ բոլորովին վտանգաց-
ւոր և վաստակար էին այդ խմբերը ժողովրդի համար.
Նրանք օրէնքի և իրաւականքի խախտումն էին առաջ-
բերում, նրանք քմահաճոյքների մի ամբողջ շարան-
էին հիւսում և կեզեքում, խարում էին միամիտ և
անձար հայ գիւղացիութեան, հարևան ժողովրդների
հետ բարգութիւնննը առաջացնելու պատճառներ էին
դաշնում...

Ուրեմն համերաշխութիւնան գլխաւոր պահանջներից մէկը՝ ներքին ամուսը իրաւուկարգի ստեղծումն է և հարիւմն ժողովրդների իրաւունքի յարգումը։ Հայ ժողովրդական կուսակցութեան հիմնական գաղափարը՝ ներից մէկն էլ հարիւմն ժողովրդների՝ թուրքի, վրացու, քրդի, ասօրու, յոյնի և ոռւսի աղամա իրաւունքն է՝ առանց արգելեների իրենց ցանկացածի պէս առքելու, նշանաբան ունենալով այն հին խրատը՝ «ապրիը և թոյլ տուր ուրիշներին էլ ապրելու»։ Այդ նպատակի համար պէտք է վերջ դնել զէնքով իրար հետ խօսելուն, որ բացի նոր դժբաղութիւնից ոչ մի օգուտ չի կարող տալ ոչ մէկին էլ ներքին համերաշխութիւն համար մենք անհրաժեշտ ենք համարում վերջ տալ այն արհեստական ատելութիւնը, որ կայ մեր ժողովրդի սրոշ խուերի մէջ իրար գեմ։ արհեստական ենք առում, որովհետեւ նիրկայ հայ կիանքում շերտաւորված դասակարգեր չը կան, հակամարդ դասային պայքար չը կայ, ինչպէս գրեցի Ալ-րզ նամակուու։ Սօցիալիստական կուսակցութիւնները և որ

ամենից ցաւալին և ծիծաղելին է՝ նեղ ազգայնական ռաշխատաւորական» գրանակցութիւնը կուսակցութիւնը ամեն կերպ ուզում էն սրիւ դասակարգային յարարեցութիւնները, թշնամութիւն սերժոնել անհատների մէջ, բոլորովին չը գիտահիշելով, թէ որքան անհերդացանակ, բանազրօսիկ և կործանարոր և գառակարզացանին կովի իրենց քարոզը մեր իրականութեան մէջ:

Հայ ժողովրդական Կուսակցութիւնը երազների և արհեստական արամազըռութիւններ ստուդենու յիակից չէ ընկել Նա բէալ քաղաքականութեան է հետեւու և ամրողապէս ժոահովով է հայ ժողովրդի համախմբան, համեմատանութեան մարժնացման, ազգային կուլտուրայի զարգացման, հայ պետականութեան և իրաւակարգի ամրապնդման աշխատանքներով, հայ ժողովրդի ազատագրումով գնուծ կուսականութեան գերիշխանութիւնից:

Այս ժողովրդականի ազատական—առմիամ վարական նպատակները ոյժ և հաւատ են ներշնչութ վարականչիւր ժողովրդական քործիչի, ամբողջապէս նուիրվելու հասարակական ծառայութեան, հասնելու ժողովրդական ըրեմինակ առաջարին:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Գրահմ եմ մերջին/նամակու
Հայ ժողովրդական է, աղաւու
Հայութանը այսօր մի շօջափելի պետական
իրաւաբանական ժարժին է, 1918 թվի մայիսի
28-ին; Բայթումի զաշնազրով, թէն չափաղանց
անդարսու պայմաններում, համատարձած ար-
ցանքի և տուապանքի օրերին, բայց հայ ժողովրդի աղկունութիւնը և պատերազմական
կարովը անենելով, օսմանեան նենդ փաշաները
մինչև իսկ ժամանակաւորապէս խոնարհվեցին
և 13,000 քառակուսի փերսար տարածութիւնը
«Սրարաւեան հանրապետութիւնը» անուան տակ
առանց Սրարաւի հայերին նվին, նպատակ ու-
նենալով նախ Բագութ հարցը, լուծել և ապա
կնվերի դժոխային ծրագրիր իրազործել: Համա-
ձայնութեան մեծ պետութիւնների յաղթանա-
կով օսմանցիները չը կարողացան իրազործել
իրենց ժամադրութիւնը և հեռուցանու երկանեան
հանրապետութեան սահմանները կամաց կամաց
ընդարձակվեցին:

Հայ ժողովրդի ծոցում սննվող կուսակցու-

թիւնները տարբեր ձեռվ նայեցին այդ անկախութեան: Դաշնակցականները մի յարմար միշոց գտան այդ անկախութեամբ իրենց գծուծ կուսակցական միտումները առաջ տանելու, իրենց վերագրեցին այդ անկախութեան, ստեղծումը, մոռանալով բոլորովին մեծ պետութիւնների յաղթական քանակի կատարածը և իրենց անցեալ սիրագործութիւնները, որ այնքան թանգ նստեց հայ ժողովրդին: Դաշնակցականները ամեն կերպ աշխատեցի փայլ տալ մեր աղդային անկախութեանը՝ քայց միւս կողմից մտքի խեղկատակ թոփշքով բոլշեկական քարոզ են շարունակում, զինւորական, բանւորական և զիւղացիական խորհուրդների կազմակերպումն են մտորում...

Սօցիալիստական միւս կուսակցութիւնները՝ սօցիալ-դեմոկրատիան որոշ առարկութիւններով, իսկ սօցիալ-յեղափոխականները բոլորովին և վճռականապէս իրենց դէմ յայտարարեցին անկախ Հայաստանի գաղափարին, չը կարողացան մոռանալ Ռուսաստանին, որի հարցը լուծելուց առաջ վաղաժամ համարեցին Ռուսահայաստանի բաղդի որոշումը. Նրանք միանգամայն վտանգաւոր գտան միացեալ Հայաստանի

ստեղծումը փոքրաթիւ հայ աղգաբնակութեամբ.

Անկուսակցականները՝ քաղաքական վայրենիները - որոշ տեսակէտ առաջ չը բերին. Նըրանք համակերպվեցին կատարված փաստին և ապագային վերաբերմամբ չեղօք մացին:

Հայ ժողովրդական կուսակցութիւնն էր միայն, որ Հայաստանի անկախութեան հարցում տմբենից ուղիղ ճանապարհի վրայ կանգնեց, հայ պետականութեան վերածնումը անհրաժեշտ համարեց համասփիւռ տարածված հայութեան հաւաքման, տարագիր հայ կուլտուրայի և հայ կապիտալի բնաշխարհ երկրում համախմբեալ համար: Կանգնելով աղգային համախմբման լու համար: Կանգնելով աղգային համախմբման կապիտալի վրայ, Հայ ժողովրդական կուսակցանապարհի վրայ, Հայ ժողովրդական կուսակցութիւնը առաջինն էր, որ Երևանի իր օրգանի («Ժողովուրդ») և պարլամենտի մէջ իր ներկայացուցիչների բերանով ազատ, անկախ և միացեալ Հայաստանի միտքը արծարծեց և այժմ ամեն կերպ նպաստում է հայ պետականութեան ուժեղանալուն, որի համար կորստարեր է համարում զաշնակականների բռնած բոլշեկական կուրու և համաշխարհային սօցիալիստական յեղափոխութիւնը:

Վերջացնում եմ. — Նոր յեղափոխական

բռնկութեանը միայն նոր սարսափննը, նոր գաղ-
թականութիւն և վերջնական բնաշնչումն են ու-
րեմ հայ ժողովրդին:

Այս բանը պէտք է հասկանան նրանք, ու
րոնց համար իր հարազատ ժողովրդի Փիզիքա-
կան գոյութիւնը բարձր է ամեն քարոզից.

Հայ ժողովողի պայութիւնը եւ գեղեցիկ ա-
պահան կարելի է կերտել միայն ազգային կող-
ակրայի զարգացումով եւ յանձնող մեծ պետո-
թիւնների հովանաւորութեամբ:

¶. Step. შეისაბამის

29 May 1919.

Ալեքսանդրապոլ

ԳՆԱՑ ԿՐՈՒ ՏԵՐ ԳՆԱՑ

	<i>Երես</i>	<i>Տարբերակ</i>
1.	Մեր նշանաբանը	1
2.	Կուսակցութիւնների ծագումը	2
3.	Ապագասակարգային ժողովուրդ	3
4.	Մեր աշխարհահայեցքը	4
5.	Սօցիալիստների փորձերը	7
6.	Ազգային գաղափարը	11
7.	Հ. Յ. Դաշնակցութիւն	15
8.	Սօց-գենե. և սօց-յեղ.	20
9.	Հայ ժողովրդական Կուսակ.	27
10.	Վերջաբան	36
		41

Ա Գ Հ

74

Հայ ժողովրդական կուս. հետեւեալ հրատարակութիւններ կազմի է ստանալ կուսակցութեան բոլոր օրգանների խմբագրատներում,

1 Ծրագիր Հ. Ժ.	
2 Մեր հողային ծրագիրը	50 կ.
3 Հ. Ժ. Կ. համազգային է և ապագաստակարգային	1 ը.
4 Զեմստվօն Հայաստանում և Վրաստանում	50 կ.
5 Ի՞նչ է պարլամենտը ,	50 կ.
6. Նամակ հայ ժողովրդին	2 ը.
7 Ազատ և Միացեալ Հայաստան	2 ը.

